

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v102.2024.4>*Є. О. Гамрецький*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Вступ. Безпрецедентна ситуація, спричинена кризовими подіями в Україні, кардинально змінила соціальну динаміку; воно принесло зміни у способи та засоби державного управління за створених екстремальних умов, що, як наслідок, призвело до запровадження нового шаблону життєвих починань громадян, суспільства та держави.

У сьогоднішніх обставинах зросли запити на правничу допомогу тих, кого вважають слабкими членами суспільства, які зазнали втрат через війну. Впровадження інституту правничої допомоги має свою специфіку – важливий фактор, що сприяє підвищенню ефективності всього правового механізму. Питання вивчення змін, що відбуваються в рамках цього інституту по мірі їх виникнення, є не просто важливим, але критичним і життєво важливим у реальній юридичній практиці.

Постановка проблеми. Тому надзвичайно важливо дослідити та зрозуміти адвокатські зусилля в нових умовах, зокрема під час війни, коли українське населення (зокрема внутрішньо переміщені особи) критично залежить від якісної правничої допомоги.

З 17 березня 2014 року в Україні діє особливий період після того, як того ж числа було опубліковано указ президента України № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». Особливий період, як визначено статтею 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», – це оперативний розклад діяльності різних суб'єктів загальнодержавної структури. Це стосується діяльності органів державної влади та військових сил, зокрема, за рішенням чи оголошенням про мобілізацію (крім прихованої) чи введення воєнного стану на різних рівнях в Україні. Ці дії охоплюють не лише час, протягом якого тривають військові дії, але й постконфліктну реконструкцію, яка позначається певними аспектами, наприклад, розділами, обмеженими за часом [1].

Крім того, на підставі Указу Президента України від 24.02.2022 р. за № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України запроваджено воєнний стан з 24 лютого 2022 року.

Тобто наразі відповідно до Статуту ООН, Україна здійснює захист своєї території в умовах обох режимів – і під час особливого періоду, і під час воєнного стану. ЗСУ мають повне право захищатися від ворога та розраховувати на військову, гуманітарну, фінансову допомогу інших країн [5].

Особливий період та воєнний стан – дві концепції, які використовуються для опису ситуацій у нашій державі. Воєнний стан оголошений у разі загрози національній безпеці, тобто коли сили безпеки та оборони працюють на рівень вище. А особливий період, з іншого боку, описує ситуації, коли в державі відбуваються зміни і події, які впливають на всебічний розвиток.

Слід зазначити, що саме з початком повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію України відбулися значні зміни у майже всіх сферах діяльності для українського населення. Війна внесла суттєві корективи і в сфері адвокатури. Оскільки адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, а саме надавати їм юридичну допомогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із початком дії особливого періоду, адвокатура України функціонує в зовсім інших реаліях, з'явилися нові виклики, на які необхідно швидко та ефективно реагувати, забезпечуючи реалізацію права громадян на конституційне право кожного на професійну правничу допомогу в умовах воєнного стану.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначається зміст правового режиму воєнного права, порядок його впровадження та скасування, правові основи діяльності органів державної влади, військового управління, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах воєнного права, прав людини і громадянина та гарантії прав і законних інтересів юридичних осіб [2].

Мета статті. Прямо із обмежень, що зазначаються в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» формуються ключові завдання адвоката, як представника та захисника під час воєнного часу [2].

Виклад основного матеріалу. До прикладу, на сьогодні діти, що були змушені виїхати чи евакуюватись закордон через війну, мають право отримувати безкоштовну правничу допомогу адвокатів. Таку пропозицію Мініюста Рада адвокатів України погодила 6 вересня 2022 р. Також, у рішенні адвокатів України від 29.04.2022 р. № 44 «Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України», зазначається, що відтепер адвокат зможе вносити до Єдиного реєстру адвокатів України інформації, щодо надання безкоштовної правничої допомоги військовослужбовцям.

Діяльність адвоката потребує в деяких випадках правничої допомоги клієнту навіть не в робочий час. Оскільки впровадження воєнного часу передбачає також запровадження комендантської години, яка обмежує право громадян на вільне пересування, це стає перешкодою перед адвокатом у наданні цілодобової допомоги. Водночас, в деяких областях України, комендантська година могла тривати до 3 діб, а областях де ведуться бойові дії такі тривалі комендантські години вводять і до сьогодні. Саме тому, представникам Комітету Національної асоціації адвокатів України із захисту прав адвокатів та гарантії адвокатської діяльності надали дозволи на пересування містом Київ та Київська область після настання комендантської години.

Окрім вищезазначених змін максимально важлива зміна, яка пов'язана з вимогами щодо несумісності. Відповідно до положень ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» діяльністю адвоката є несумісною з військовою та/або альтернативною (невійськовою) службами. Проте, з початком воєнних дій чимало адвокатів виявили намір долучитись до лав Збройних Сил України та тери-

торіальної оборони з метою найшвидшого відновлення миру на наших територіях. Саме це зумовило Раду адвокатів України прийняти оперативне рішення, тому що, відповідно до частини 2 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у разі виникнення обставин несумісності адвокат у триденний строк з моменту настання таких обставин повинен подати до Ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності [4].

Згідно пункту 1 частини 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», порушення таких вимог несумісності являється дисциплінарним проступком адвоката, та є, відповідно підставою для притягнення адвоката до відповідальності згідно з ч. 1 ст. 34 Закону [3].

Тому, в березні 2022 р. Радою адвокатів України за наявності об'єктивних причин несвочасного виконання адвокатами вимог ч. 2 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в зв'язку з проходженням військової служби або альтернативної (невійськової служби) було прийняте рішення № 24 від 03 березня 2022 р. Відповідно вищесказаного, на період дії воєнного стану проходження військової або альтернативної (невійськової) служби адвокатами не розцінювати як порушенням вимог щодо несумісності та, відповідно, не застосовувати це, як підставу для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності» [3].

Крім того, адвокатам гарантуються рівні права з іншими учасниками процесу, дотримання принципів змагальності та свободи подання доказів та демонстрації їх переконливості.

Зокрема, призупинено дію Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; Автоматизована система виконавчих проваджень та Єдиного реєстру боржників; Державний реєстр обтяжень рухомого майна; Державний реєстр актів громадянства. Також призупинено доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також сервісів «Розгляд справ» і «Список справ, призначених до розгляду». На стартовій сторінці опубліковано відповідне повідомлення [6].

Поступово деякі реєстри відновили свою роботи, але труднощі для незалежності діяльності адвокатури в особливий період не закінчились.

Оскільки адвокатська діяльність здійснюється на всій території України, адвокати змушені переміщатися в межах одного населеного пункту та в інші населені пункти чи регіони для надання правничої допомоги та забезпечення участі в оперативно-розшукових діях, досудових розслідуваннях та судових засіданнях.

Водночас адвокати не належать до категорії осіб, яким дозволено пересуватися вулицями та іншими громадськими місцями під час комендантської години, тому пересуватися вночі під час комендантської години без порушення правил громадського порядку неможливо. Це обмеження перешкоджає наданню професійної правничої допомоги та ставить діяльність адвокатського об'єднання в залежність від діяльності адвокатського об'єднання під час надання правничої допомоги.

Вказане призводить до неможливості дотримання вимог ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України та забезпечення обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні.

Крім того, під час особливого періоду, процесуальними опонентами адвокатів за залученням працівників ТЦК, при наданні адвокатами правничої допомоги, в незаконний спосіб, вчиняється тиск на адвокатів, незаконне усунення від захисту, представництва особи, шляхом вручення повісток, затримання в приміщенні ТЦК, морального тиску на адвоката, що є перешкоджанням здійсненню адвокатської діяльності [7].

Такі дії працівників правоохоронних, контролюючих органів, ТЦК порушують принцип змагальності між адвокатами (чоловіками) у судовому, кримінальному провадженні та їх опонентами (прокуратурою, контролюючими органами та адвокатами), за адвокатів (чоловіків) у судовому, кримінальному провадженні), а принцип змагальності між опонентами (між прокурорами, контролюючими органами та адвокатами) створює перешкоди.

Рада адвокатів України зазначила, що вручення адвокату повістки прибути в центр комплектування та соціальної підтримки для призову на військову службу саме під час здійснення ним адвокатської діяльності в приміщенні суду чи в правоохоронних органах, є діями, що свідчать про тиск на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності, що як наслідок обмежує конституційне право людини на захист та позбавляє захисника можливості належним чином здійснювати свої професійні обов'язки.

Таким чином, в умовах дії особливого режиму адвокати опиняються в нерівному становищі з опонентами процесу (прокуратурою, міліцією, державними службовцями), які звільнені від мобілізації або мають броню державних установ і користуються цими привілеями для усунення адвокатів, перешкоджаючи здійсненню адвокатської діяльності, що призвело до порушення гарантії незалежності адвоката.

Ці та інші фактори становлять додатковий ризик загрози життю адвокатів в умовах воєнного стану, оскільки час прибуття до судів, правоохоронних органів тощо може збігатися з оголошенням «повітряної тривоги».

Варто також зазначити, що права адвокатів на доступ до інформації обмежені в умовах воєнного стану, якщо інформація містить конфіденційну або службову інформацію. Відповідно до ст. Статтею 131-2 Конституції України передбачено надання професійної правничої допомоги Асоціацією адвокатів України.

Висновки. Незалежність адвокатури гарантується вимогами чинного законодавства. Незважаючи на труднощі, адвокати продовжують виконувати свою роль, виконуючи свій основний обов'язок щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, організації надання правничої допомоги особам, які потребують правового захисту, розширюючи сферу діяльності, свої послуги. Діяльність, спрямована на громадян України, які тимчасово перебувають за межами наших кордонів. Варто також додати, що існує необхідність належного закріплення норм адвокатської діяльності в умовах воєнного стану на законодавчому рівні, що створить умови для ефективної діяльності адвокатів в особливих умовах.

Таким чином, враховуючи наведене, з урахуванням пропозицій та зауважень про неприпустимість тиску на адвоката з метою усунення його від здійснення адвокатської діяльності пропоную за ініціативи Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України:

1. Направити до Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерству оборони України звернення щодо бронювання адвокатів та соціальної підтримки в судах та правоохоронних органах під час виконання ними професійних обов'язків.

2. Доручити Комітету законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності підготувати зміни до чинного законодавства України з питань бронювання військовозобов'язаних адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність на період мобілізації та воєнний час та надати на розгляд Ради адвокатів України пропозиції для ухвалення відповідного рішення.

3. Раді адвокатів України необхідно ініціювати обговорення змін до чинного законодавства України з питань бронювання військовозобов'язаних адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність на період мобілізації та воєнний час.

Література

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 02.06.2016 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2013 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
4. Рішення Ради адвокатів України від 03 березня 2022 року «Про особливості проходження адвокатами військової або альтернативної (невійськової служби) у період воєнного стану».
5. Війна і воєнний стан. У чому полягає різниця між цими поняттями? Вікторія Поліщук. URL: <https://expres.online/lyudi-i-problemi/viyna-i-voenni-yan-stand-u-chomu-polyagae-riznitsya-mizh-tsimi-ponyattiyami> (дата звернення: 21.02.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 01.07.2021, справа №808/47/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
7. Тиск на адвокатів – показник порушення прав людини в Україні, НААУ. <https://unba.org.ua/news/9118-tisk-na-advokativ-pokaznik-porushennya-prav-lyudini-v-ukraini-naau.html>

Анотація

Гамрецький Є. О. Забезпечення гарантій адвокатської діяльності в особливий період. – Стаття.

У статті висвітлено питання прогалин незалежності адвокатської діяльності в особливий період, зокрема мобілізації, воєнного стану і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій; розкрито необхідність гарантій здійснення адвокатської діяльності з огляду на позицій щодо ключових професійних обов'язків в умовах сьогодення.

Із початком дії особливого періоду, адвокатура України функціонує в зовсім інших реаліях, з'явилися нові виклики, на які необхідно було швидко та ефективно реагувати, забезпечуючи реалізацію права громадян на конституційне право кожного на професійну правничу допомогу в умовах воєнного стану.

Мета даної наукової статті є огляд й упорядкування сформованих за певними критеріями напрямків та підходів до визначення положення гарантій адвокатської діяльності.

У сучасний період широко визнаним є проблема нерівних умов із опонентами в правовому процесі (прокурорами, поліцейськими, державними службовцями), які звільнені від мобілізації або мають бронь державної установи, та використовують такі привілеї для усунення адвоката, перешкоджають здійсненню адвокатської діяльності, що призводить до порушення гарантій незалежності діяльності адвокатів.

Аналіз досліджуваної проблематики вказує на необхідність належного закріплення норм адвокатської діяльності в умовах воєнного стану на законодавчому рівні, що створить обставини для ефективної діяльності адвокатів за нових реалій.

У статті розкрито шляхи вирішення прогалин незалежності адвокатської діяльності в особливий період, висвітлено основні засади незалежності та гарантій здійснення адвокатської діяльності,

встановлено можливі способи захисту порушеного права адвоката при здійсненні ним професійної діяльності.

Оскільки незважаючи на труднощі та складні обставини, адвокатура продовжує функціонувати, виконувати основний обов'язок щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, організовувати надання правової допомоги особам, які потребують правового захисту, а також поширювати свою діяльність громадянам України, які знаходяться тимчасово за межами нашої держави. Тому варто додати, що існує нагальна необхідність належного закріплення норм адвокатської діяльності в умовах воєнного стану на законодавчому рівні, що створить умови для ефективної діяльності адвокатів в особливих умовах.

Ключові слова: адвокатська діяльність, особливий період, воєнний стан, забезпечення гарантій, правнича допомога, професійна діяльність, адвокатура, юридична практика.

Summary

Gamretskiy Ye. O. Ensuring guarantees of the practice of law in a special period. – Article.

The article highlights the issues of gaps in the independence of the Bar during a special period, in particular, mobilization, martial law and partially the reconstruction period after the end of hostilities; the author reveals the need for guarantees of the Bar's activities in view of the key professional responsibilities in today's conditions.

Since the beginning of the special period, the Ukrainian Bar has been functioning in completely different realities, and new challenges have emerged which had to be addressed quickly and effectively, ensuring the realization of the right of citizens to the constitutional right of everyone to professional legal aid under martial law.

The purpose of this research article is to review and organize the areas and approaches to determining the provisions of the guarantees of the Practice of Law formed according to certain criteria.

In the modern period, the problem of unequal conditions with opponents in the legal process (prosecutors, police officers, civil servants) who are exempt from mobilization or have a reservation in a state institution and use such privileges to eliminate an attorney-at-law, impede the exercise of the practice of law, which leads to a violation of the guarantees of independence of the practice of law.

The analysis of the issues under study points to the need to properly enshrine the rules of the practice of law under martial law at the legislative level, which will create the conditions for the effective operation of attorneys-at-law in the new realities.

The article reveals the ways of addressing the gaps in the independence of the Bar during a special period, highlights the basic principles of independence and guarantees of the Practice of Law, and identifies possible ways of protecting the violated right of an attorney-at-law in the course of his/her professional activities.

The author notes that, despite the difficulties and challenging circumstances, the Bar continues to function, fulfill its primary duty to protect human and civil rights and freedoms, organize the provision of legal aid to persons in need of legal protection, and extend its activities to Ukrainian citizens temporarily outside our country. Therefore, it is worth adding that there is an urgent need to properly enshrine the rules of advocacy under martial law at the legislative level, which will create conditions for the effective operation of advocates in special conditions.

Key words: advocacy, special period, martial law, guarantees, legal aid, professional activity, bar, legal practice.